

ДІАЛЕКТИКА РОЗВИТКУ СИСТЕМ SYSTEMS DEVELOPMENT DIALECTICS

Світлана СУДОМИР,
кандидат економічних наук,
відокремлений підрозділ Національного
університету біоресурсів і природокористування
України «Бережанський агротехнічний інститут»

Svitlana SUDOMYR,
PhD in Economics,
Separated subdivisions of the National University
of Life and Environmental Sciences of Ukraine
«Berezhanskiy Agricultural Institute»

У сучасних умовах здійснення трансформаційних процесів у внутрішньо-системному та в глобальному масштабах дій викликає потребу в розробці нового методологічного підходу до формування систем управління динамічним конкурентоспроможним розвитком підприємств. Базовою основою нового підходу повинно бути уточнення та перегляд існуючих теоретико-методологічних засад формування системи. Потребує уточнення саме розуміння сутності поняття «система», яке в економічній літературі розкривається неоднозначно.

Розвитку теоретичних положень системного підходу та тлумачення сутності поняття «система» присвячені праці вітчизняних і зарубіжних науковців [1; 2; 5-7; 9; 10]. Однак нові вимоги глобальної економіки та трансформаційні процеси потребують подальшого розвитку теоретико-методологічних положень системного спрямування. Частковому вирішенню такого завдання присвячено дану статтю. Окремі положення мають дискусійний характер.

Мета дослідження – узагальнити точки зору науковців на розкриття окремих положень системної цілісності та обґрунтувати власне бачення забезпечення розвитку окремих теоретико-методологічних засад системного спрямування.

Синергетичний підхід є похідною від системного підходу. Базовою основою системного підходу є сутнісна характеристика поняття «система». Розкриттю сутності даного поняття присвячені наукові праці багатьох вчених. Проте однозначного визначення поняття «система» не існує. Це обумовлено, по-перше, тим, що теоретичними дослідженнями вказаного поняття займаються представники різних сфер наукової діяльності – філософського, економічного, кібернетичного, технічного, гуманітарного, управлінського, математичного та іншого спрямування; по-друге, поняття «система» розглядається як статична категорія; по-третє, її сутність розкривається як динамічна категорія; по-четверте, наукове осмислення названої категорії пропонується виходячи із теорії систем; по-п'яте, сутність поняття «система» трактується як філософська категорія. Існують спрощені підходи до розкриття поняття «система», його пов'язують з будь-якою сукупністю змінних або властивостей, цілеспрямованою активністю, сукупністю взаємодіючих

елементів, структурною, функціональною, ієрархічною концепціями системи. Семантичне осмислення сутнісних характеристик поняття «система» систематизовано нами і представлено в такій інтерпретації: однією групою науковців (Р.Л. Акофф [1], В.Н. Сидоренко [7, с.8]) поняття «система» розглядається у звуженому варіанті як сукупність елементів, що утворюють певну цілісність; друга група авторів (А.Д. Холл [10], М.М. Зацеркляний, О.Ф. Мельников [5, с. 47]) розширює тлумачення цього поняття, ув'язуючи його із властивостями системної цілісності; Ф.І. Перегудов, Ф.П. Тарасенко [6] – розглядають кризь множину функціональних елементів і відношень між ними, виокремлених із середовища.

Існують також інші тлумачення. Наприклад, Ю.І. Черняк [11, с. 15] під системою розуміє відображення усвідомості суб'єкта (дослідника, спостерігача) властивостей об'єктів та їх відносин при вирішенні завдання дослідження, пізнання. М. Мароші [9, с. 22] виділяє три групи підходів до трактування системи: *у першій групі система визначається як певний клас математичних моделей; друга група охоплює визначення, що використовують такі поняття, як «елемент», «відношення», «взаємозв'язок», «цілісність», «повнота»; визначення третьої групи включають такі поняття, як «вхід», «вихід», «обробка інформації», «управління».*

Неоднозначне тлумачення поняття «система» розкрито в енциклопедичних словниках (див. **табл.**).

Таким чином, неоднозначність у тлумаченні сутності поняття «система» обумовлено як суб'єктивними, так і об'єктивними факторами. Кожне тлумачення сутності даного поняття потребує і адекватного підходу щодо формування системи управління організаціями як цілісностями та окремими її підсистемами. На стадії проектування системи управління організаціями закладаються основи неоднозначних потенційних можливостей менеджменту як системної цілісності. Неоднозначність у виборі головного системо-утворюючого критерію в реальній практиці призводить до формування неоднозначного комплексу засад забезпечення успіху в діяльності підприємств. Накопичувальна система знань про дане явище (включаючи й поняття «система») потребує й нового підходу до розкриття їх сутнісних ха-

Узагальнено точки зору науковців на розкриття окремих положень системної цілісності та обґрунтовано власне бачення забезпечення розвитку окремих теоретико-методологічних засад системного спрямування. На основі систематизації позицій науковців виявлено неоднозначність у підходах та розкриття сутності поняття «система». Доведено, що в соціально-економічних системах головним системоутворюючим критерієм повинна бути цільова спрямованість у напрямі забезпечення динамічного, стратегічного, конкурентоспроможного розвитку різних організаційних утворень, забезпечення високого рівня життя людей.

Запропоновано власне визначення поняття «система», що розглядається як сукупність взаємозв'язаних і взаємодіючих елементів, які утворюють системну цілісність і в якій кожний елемент бере на себе властивості системи. При такому розумінні системи створюються передумови для забезпечення в часовому вимірі і в просторі рівноважної збалансованої рухомості системи як цілісності в забезпеченні синергетичного ефекту.

Запропонований методологічний підхід до розкриття сутності поняття «система» та обґрунтування головного системоутворюючого критерію сприятиме підвищенню рівня системи менеджменту та її підсистем.

We generalize the scientists' points of view to disclose certain provisions of systemic integrity and substantiate our own vision of development some theoretical – methodological principles of system orientation. Based on the systematic position of scientists we discover ambiguity in approaches and essence disclosure of the concept system. It is proved that the socio-economic systems main backbone criterion should be aimed on providing dynamic, strategic-competitive development of different organizational structures and humans' well-being.

We develop our own definition of the notion of system where we consider the system as a set of interrelated and interacting elements that establish the system integrity and where each element assumes the properties of the system. According to such system comprehension prerequisites are created for providing in the time dimension and space equilibrium balanced system mobility as integrity to provide a synergistic effect.

The proposed methodological approach towards disclosing the notion of the concept system and rationale the key systems – creating criteria will contribute to the validity of the management system and its subsystems, what will increase the management level of organizational units.

Таблиця. Тлумачення поняття «система» в енциклопедичних словниках

Назва словника	Зміст поняття «система»
Сучасний словник іншомовних слів [8, с. 628]	Поняття « система » (грец. <i>systema</i> – утворення) тлумачиться також як: «значна кількість пов'язаних один з одним елементів (предметів, явищ, поглядів, принципів тощо), що становлять певне цілісне утворення, єдність»; «порядок, зумовлений плановим, правильним розташуванням частин у встановленому зв'язку, суворій послідовності»; «форма, спосіб організації чого-небудь»; «те, що стало звичним, регулярним».
Економічна енциклопедія [3, с.361];	Система – це комплекс елементів та їхніх властивостей, взаємодія між якими зумовлює появу якісно нової цілісності. Система – це комплекс підсистем, елементів та компонентів і їх характерних властивостей, взаємодія між якими та середовищем зумовлює якісно або сутнісно нову інтегративну цілісність.
Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера [4, с.539]	Система – це сукупність елементів, що перебувають у відношеннях і зв'язках між собою і утворюють певну цілісність, єдність.

рактик. Однак вважаємо, що головним системо-утворюючим критерієм формування систем як цілісностей повинна бути цільова спрямованість. У соціально-економічних системах, на нашу думку, головним системоутворюючим критерієм має бути цільова спрямованість у напрямі забезпечення динамічного, стратегічного, конкурентоспроможного розвитку різних організаційних утворень, забезпечення високого рівня життя людей.

Виходячи з цього, під системою ми розуміємо сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів, які утворюють системну цілісність, де кожний елемент бере на себе властивості системи.

Власні коментарі й доповнення базуються на авторських позиціях, в їх основу покладено такі твердження: сутність поняття є діалектичним суперечливим процесом розвитку пізнання; сутність поняття є не статичною, а динамічно розвиваючою категорією; визнання загальнофілософського підходу до визначення сутності поняття «система» як фундаментальної основи світоглядних аспектів названої проблеми.

Тлумачення поняття «система» в системних науках впливає і розвивається з філософського поняття «система». Такий підхід щодо розкриття сутності поняття «система» дозволяє будь-яке системне явище розглядати як за кількісними, так і за якісними параметрами, розкривати системну цілісність в органічній єдності, взаємодії та взаємозв'язку її складових у відношеннях цілого з останніми та безпосередньо між системними цілісностями. При цьому акцент спрямовується на ідентичність умов (складових), що є основою в економічних науках забезпечення зіставності системних цілісностей, особливо при оцінці їх конкурентних переваг.

Конкурентні переваги не є стабільними, а є змінючими. Система цільових уступок визначає напрями, час і темпи проведення системних змін.

При проведенні системних змін в організаційних формуваннях необхідно використовувати такі системні концепції, як структурна, функціональна, ієрархічна.

Кожна із названих концепцій передбачає врахування певних вимог при проведенні трансформаційних перетворень. При ієрархічній концепції трансформаційні процеси повинні охоплювати такі ієрархічні рівні: глобальні, регіональні, функціонально-внутрішньосистемні, територіальні, інституціонально-структурні, підприємницько-структурні, функціонально-забезпечуючі, індивідуально-суб'єктивні тощо. Системні трансформаційні перетворення повинні охоплювати структури та механізми управління, цінності, потенціали підприємств, систему менеджменту як цілісність. Об'єктами системних змін повинні виступати і функціональні складові – планування, організація, регулювання, координація, мотивація та ін.

При такому розумінні системи створюються передумови для забезпечення в часовому вимірі і в просторі рівноважної збалансо-

ваної рухомості системи як цілісності в забезпеченні синергетичного ефекту. В умовах трансформаційних перетворень це потребує проведення змін не в окремих елементах системи, а в системній цілісності. Згідно з теорією бифуркації такі зміни повинні проводитися на всіх етапах розвитку соціально-економічних систем.

Системна цілісність і властивість системи повинні бути узгоджені. Однак на практиці така вимога не завжди враховується при здійсненні реструктуризаційно-реорганізаційних та реформаторсько-трансформаційних процесів. Має місце розбалансованість у складових соціально-економічних систем. Особливо це стосується розбалансованості й диспропорцій у системі інтересів та відповідно в системі активізаційно-мотиваційного забезпечення діяльності підприємницьких структур. У системній цілісності в процесі розвитку соціально-економічних утворень загальна концепція їх розвитку недостатньо враховує теоретико-методологічні положення структурної, функціональної та ієрархічної концепції системи.

Суть поняття «система» не можна не враховувати при зміні меж цілісних систем, а саме: в процесі зміни меж діяльності, контролю та відповідальності; вдосконалення організаційних форм управління; укрупнення або розукрупнення сільськогосподарських підприємств; зміни концентрації виробництва; впровадження нових форм господарювання; утворення орендних формувань; створення різних форм горизонтальної та вертикальної інтеграції; визначення ролевих функцій суб'єкта; визначення критеріїв оцінки діяльності тощо. Проте в господарській практиці не завжди враховується цілісність системи при зміні елементів технічної, технологічної, організаційної, економічної і соціально-психологічної підсистем.

З метою використання переваг системного підходу необхідно пізнати систему, визначити склад її елементів, структуру й функції, умови підтримки системи в стані цілісності, а також чинники, які підтримують систему в стані відносної самостійності. Ця сукупність у своєму кількісному та якісному різноманітті та взаємодії елементів розкриває внутрішні властивості системи, що характеризуються різними аспектами функціонування.

ВИСНОВКИ

1. На основі систематизації позиції науковців виявлено неоднозначність у підходах та розкритті сутності поняття «система».
2. Неоднозначність у тлумаченні поняття «система» покладено в основу підходу до формування систем управління соціально-економічними системами.
3. Запропонований методологічний підхід до розкриття сутності поняття «система» та обґрунтування головного системоутворюючого критерію сприятиме підвищенню рівня системи менеджменту та її підсистем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акофф Р. Л. О целеустремленных системах / Р. Л. Акофф, Ф. О. Эмери ; пер. с англ. под ред. И. А. Ушакова. – М. : Прогресс, 1985. – 327 с.
2. Гудзинский О. Д. Система менеджменту інституціональної трансформації економіки України (теоретико-методологічний аспект): колективна монографія / [О. Д. Гудзинський, С. М. Судомир, Ю. С. Гудзинська та ін.]; за заг. ред. О. Д. Гудзинського – К. : ТОВ «Аграр Медіа Груп», 2012. – 771 с.
3. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.3 / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.
4. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / За ред. Р. Дяківа. – Київ, Міжнародна економічна фундація, 2000. – 705 с.
5. Зацеркляний М. М. Основи економічної кібернетики / М. М. Зацеркляний, О. Ф. Мельников // Навч. посібник. – Чернівці: ТОВ «Видавництво «Наші книги», 2008. – 392 с.
6. Перегудов Ф. И. Введение в системный анализ / Ф. И. Перегудов, Ф. П. Тарасенко. – М. : Высшая школа, 1989.
7. Сидоренко В. Н. Системная динамика / В. Н. Сидоренко. – М. : Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 1998. – 205 с.
8. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / Уклали: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2006. – 786 с.
9. Мароши М. Организация – стимулирование – эффективность: Пер. с венгерского / М. Мароши. – М. : Экономика, 1981.
10. Холл А. Д. Определение понятия система / А. Д. Холл, Р. Е. Фейджин // Исследования по общей теории систем. – М., 1969. – С. 252.
11. Черняк Ю. И. Системный анализ в управлении экономикой / Ю. И. Черняк. – М. : Экономика, 1975.